

Hanna Muzalewska

Spuścizna Marii Znamierowskiej-Prufferowej (1898 - 1990) w Muzeum Etnograficznym w Toruniu

Rocznik Toruński 27, 210-214

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Spuścizna Marii Znamierowskiej-Prüfferowej (1898–1990) w Muzeum Etnograficznym w Toruniu*

Hanna Muzalewska

Na temat spuścizny po prof. dr M. Znamierowskiej-Prüfferowej można w razie mówić jedynie w kategoriach dość ogólnych, ponieważ została ona dotychczas z różnych względów jedynie wstępnie rozeznana. Trafiła do Muzeum po śmierci ofiarodawczyni na mocy jej testamentu w 1990 r., w którym to roku pożar w jednym z głównych budynków – arsenał – na długo wyłączył go z użytku, co spowodowało różne niedostatki lokalowe, w tym konieczność przechowywania całej spuścizny w tymczasowym, ciasnym i ciemnym pomieszczeniu, uniemożliwiającym normalną pracę.

Spuścizna ta to ogromny zbiór, liczący około 30 m.b. samych akt, biorąc pod uwagę ściśle archiwalną jej część. Jest to typowy zespół pochodzenia prywatnego, stanowiący kompleks materiałów wytworzonych w toku życia i w związku z życiem i działalnością osoby, reprezentujący jej losy i główne kierunki pracy oraz zainteresowań.

Ponadto dzięki darowiźnie biblioteka Muzeum wzbogaciła się o ponad 3,5 tys. woluminów niezwykle cennych publikacji z zakresu etnografii i szeroko pojętych nauk pokrewnych. Kolekcje muzealne powiększyły się o około 300 obiektów. Są to przedmioty użytkowe lub dekoracyjne (np. ludowe tkaniny, głównie z okolic Wilna, ludowa ceramika polska i zagraniczna, wyroby pamiątkarskie z drewna, skóry, metalu, a także kilka rzeźb podarowanych M. Prüfferowej przez ludowych twórców, itd. Zgodnie z zapisem w testamentem

*M. Znamierowska-Prüfferowa ur. w Kibartach na Litwie, córka prawnika, urzędnika celnego, żona wybitnego przyrodnika, profesora uniwersytetów wileńskiego i toruńskiego, Jana Prüffera, przed wojną adiunkt w Katedrze Etnografii Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, po wojnie kierownik zorganizowanego przez siebie działu etnograficznego w Muzeum Miejskim w Toruniu, a następnie twórczyni i pierwszy długoletni dyrektor samodzielnego Muzeum Etnograficznego i Parku Etnograficznego z ekspozycją zabytków ludowego budownictwa w Toruniu; pracownik naukowy UMK (od 1946 r. z przerwami do 1964 r., potem wykładowca na Podyplomowym Studium Etnografii), członek gremiów doradczych Ministerstwa Kultury i Sztuki.

i dzięki godnej podziwu i szacunku wspaniałomyślności dwóch spadkobierczyń, Krystyny Jakowskiej z Warszawy i Krystyny Kleyna z Wrocławia, Muzeum Etnograficzne przejęło jeszcze blisko 300 przedmiotów codziennego użytku z mieszkania prof. Prüfferowej: mebli, tkanin, portretów, drobiazgów biurowych z jej warsztatu pracy, itp. Mają one posłużyć do urządzenia ekspozycji biograficznej, która na przykładzie jej życia, zgodnie z wolą zmarłej, ukazywać będzie styk kultur wielu narodowości.

O obfitości spuścizny po Marii Znamierowskiej-Prüfferowej zdecydowały przede wszystkim dwie przesłanki. Pierwsza z nich to długie, pracowite, niesłychanie aktywne życie, pełne różnorodnych działań i zainteresowań, druga – to po prostu „chomikarstwo” jako cecha wrodzona lub odziedziczona po ojcu, która znalazła swą najlepszą realizację w kolekcjonerstwie muzealnym, a która zarówno w życiu prywatnym jak i zawodowym na co dzień wyrażała się – mówiąc żartobliwie – w absolutnej niemożności wyrzucenia czegokolwiek. Gdy znajdujemy pieczołowicie zachowane brudnopisy prac drukowanych lub maszynopisy w czterech kopiach, nie jesteśmy zachwyceni, ale gdy odkrywamy XIX-wieczne notatki dotyczące domowych wydatków babki, Lubomilli Krukowskiej, błogosławimy tę szczególną cechę charakteru.

O wartości spuścizny M. Znamierowskiej-Prüfferowej wiele mówi fakt, iż zawiera ona w s z y s t k i e grupy materiałów, wszystkie elementy spuścizn, jakie spotykamy w literaturze archiwistycznej.

Materiały twórczości naukowej

Grupa ta zawiera rękopisy i maszynopisy publikowanych prac autorki, głównie powojennych (prawie pełna, obejmująca 87 pozycji ich bibliografię zamieszczono w I tomie „Rocznika Muzeum Etnograficznego w Toruniu” z 1978 r.), ponadto teksty referatów i wystąpień, często jedynie w formie rękopiśmiennej.

Najbardziej interesujące są w tej grupie materiały określane jako warsztatowe, którymi w etnografii są notatki z badań terenowych, zarówno przedwojennych jak i powojennych, w postaci bardzo licznych zeszytów i notesów. W niewielkim stopniu istnieją one także w formie czystopisów (kilka dotychczas wydzielonych notesów z okresu międzywojennego ma adnotację „przepisane”, ale może to oznaczać, że informacje te zostały wykorzystane w publikacji). Szczególnie interesujące dla Muzeum Etnograficznego notatki z terenowych badań powojennych, odnoszące się do jego zbiorów, są w miarę upływu lat życia prof. Prüfferowej coraz bardziej skrótoWE i coraz mniej czytelne, ponieważ jednak z całą pewnością zawierają informacje jeszcze nigdzie niewykorzystane, trud ich odczytania powinien być podjęty.

Materiały działalności

Jak można przypuszczać, grupa ta w spuściznie jest reprezentowana najliczniej, co wynika z wielu funkcji pełnionych przez M. Znamierowską-Prüfferową w ciągu życia. W odniesieniu do okresu wileńskiego posiadamy np. kopie sprawozdań Muzeum Etnograficznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie z lat 1933–1939.

Można także spodziewać się materiałów dotyczących Działu Etnograficznego Muzeum Miejskiego w Toruniu, który M. Prüfferowa założyła i którym kierowała, aż do utworzenia przez nią samodzielnego muzeum etnograficznego.

Obok pracy muzealnej i w związku z nią pozostaje cała wielka, ponad 50-letnia działalność w Polskim Towarzystwie Ludoznawczym, za którą to prace M. Prüfferowa została obdarzona w 1978 r. godnością honorowego członka. Nie było to jedyne towarzystwo, do którego aktywnie i z wielkim zaangażowaniem należała. Przynależność do towarzystw naukowych i stowarzyszeń kulturalnych znajduje oczywiście odbicie w materiałach archiwalnych.

W ciągu swego długiego i czynnego życia, jak wynika z opracowanego roboczo kalendarium, M. Znamierowska-Prüfferowa uczestniczyła w dziesiątkach, jeśli nie w setkach różnych konferencji naukowych, kongresów i sesji popularnonaukowych, krajowych i zagranicznych. Z całą pewnością wszystko z tych spotkań przywoziła do Torunia i zachowała, włącznie ze swoimi notatkami zeszytowymi, podobnymi w formie do zeszytów z badań terenowych.

Materiały biograficzne

Materiały te są znacznie lepiej rozpoznane niż wymienione materiały twórczości naukowej oraz działalności, czego dowodem była najpierw mała ekspozycja z okazji 100-lecia urodzin w 1998 r., a następnie duża wystawa pt. „Maria Znamierowska-Prüfferowa, twórczyni Muzeum Etnograficznego w Toruniu, etnograf, muzeolog, człowiek” (15 XII 1999–30 III 2000).

Oprócz dokumentów osobistych, świadectw (począwszy od kompletu świadectw z gimnazjum w dalekiej Libawie), dyplomów, medali, materiałów dotyczących stanu zdrowia samej M. Znamierowskiej-Prüfferowej, posiadamy nawet dokumenty przedwcześnie zmarłej siostry, niektóre dokumenty brata Jerzego, nie mówiąc o dokumentach określanych jako rodowe, dotyczące obojga rodziców – w szczególności ojca, Stanisława Znamierowskiego oraz jego rodziny, najstarszy z nich pochodzi z 1853 r. Znalazł się też dokument rodzinny prof. Jana Prüffera dotyczący jego ojca, z 1880 r. Obok dokumentów rodzinnych sensu stricto zachowały się szczególnie pamiątki po rodzicach, a nawet po dziadkach, jak np. maleńki, bardzo cenny, rękopiśmienny spis osób z rodziny Znamierowskich z XIX w., notatniki ze spisami wydatków, kalendarzyki, przeróżne karteluszki itp.

Korespondencja

Ten zbiór jest bardzo obfity i na razie jeszcze nie sposób ocenić go ani ilościowo, ani co do jego wartości, wiadomo już jednak, że jest bardzo interesujący. Znajdujemy tu korespondencję rodziców (od 1894 r.), trafiają się też listy wcześniejsze, np. babki Lubomilla Krukowskiej z Kresów i nieliczne drugiej babki, Krystyny Andrzejewskiej, pochodzącej z Poznańskiego. Obfitość tej grupy korespondencji wynika stąd, że rodzina była bardzo rozrzucona (wplynęła na to też I wojna światowa), zarazem „rozpisana”, a co najważniejsze, związana silnymi więzami uczuciowymi. Począwszy od 1915 r. listy krążyły z Kijowa do Berdiańska nad Morzem Azowskim, potem z Warszawy do Radzymina, z Radzymina do Zakopanego itd., przy czym pisali wszyscy do wszystkich – ojciec, matka i babka Lubomilla oraz trójka rodzeństwa, Maria, Jerzy, Elunia. Kontynuacją korespondencji rodzinnej po śmierci siostry i rodziców staje się trwająca przez długie lata wymiana serdecznych listów Jana i Marii Prüfferów z jego rodziną, tj. Feliksem i Żelisiawą (rodzicami) i braćmi, kontynuowana potem ze „Stryjenką”, jak ją nazywano w tej rodzinie, przez następne pokolenie. Zachowane zostały listy zarówno od tych osób, jak i do nich, być może na prośbę Marii Znamierowskiej-Prüfferowej, mającej świadomość wartości wszelkiej korespondencji. Tym sposobem zachowały się np. listy z Wilna do rodziny Jana Prüffera, które zapewne, pomimo ocenzurowania przez urzędników rosyjskich i niemieckich, zawierają ciekawe informacje o życiu w latach okupacji radzieckiej i niemieckiej w Wilnie.

W korespondencji szczególny zespół stanowią wzajemne listy Jana i Marii Prüfferów, zawierające oprócz wyrazów wielkiego uczucia, także sprawozdania z bieżących wydarzeń życiowych. Wydaje się, że dla nich obojga po kilku godzinach rozłąki konieczne stawało się zdanie relacji z tego, co się zdarzyło lub choćby z przebiegu podróży, a że oboje wiele jeździli, stąd obfitość korespondencji.

O rozmiarach zbioru listów najlepiej świadczy fakt, iż wstępne ich podsumowanie do 1939 r., przyniosło liczbę ponad 500 (poza listami rodzinnymi!). Korespondencja powojenna, częściowo trochę uporządkowana przez opłacaną w latach osiemdziesiątych przez M. Prüfferową fachową archiwistkę, Janinę Waluszewską, wypełnia szczerlnie dwudrzwiową biurową szafę.

Wśród listów mniej znaczących, są listy od znanych i ważnych postaci nauki, kultury i życia społecznego w przedwojennej Polsce, i tak np. 52 listy prof. Cezarii Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz i 48 prof. Kazimierza Moszyńskiego, czolowych etnografów polskich, pod kierunkiem których ich adresatka pracowała w katedrze i muzeum etnograficznym USB w Wilnie, ponadto 8 listów Adama Fischera, 9 Jana Manugiewicza i 12 Bożeny Stelmachowskiej. Wśród innych autorów warto wymienić Marię Falską (20 listów) – w prowadzonym przez nią w Pruszkowie „Naszym Domu” dla sierot M. Prüfferowa przez jakiś czas pracowała

jako wychowawczyni krótko po zakończeniu I wojny światowej; Janusza Korczaka (2 listy), nazwiska malarzy – osiadłej w Zakopanem Angielki, Winifred Cooper, czy Wacława Czechowicza z Wilna.

W ramach gromadzonej korespondencji narosła kolekcja rozmaitych zaproszeń na wystawy i imprezy kulturalne, a w następstwie udziału w nich powstał zbiór katalogów oraz programów – teatralnych, a zwłaszcza koncertowych. W okresie powojennym, w Toruniu, M. Znamierowska-Prüfferowa przez wiele lat była wiernym słuchaczem koncertów ówczesnej Filharmonii Pomorskiej, należała do Pomorskiego Towarzystwa Muzycznego, była w nim przez pewien czas wiceprezesem.

Zbiory widokówek

Podczas swoich licznych wyjazdów – krajowych i zagranicznych, Maria Znamierowska-Prüfferowa kupowała widokówki, które kolekcjonowała, podtrzymując w tym zresztą rodzinną tradycję. Poza luźnymi widokówkami w spuściznie znajdują się dwa piękne albumy z przełomu XIX i XX w.

Zbiór fotografii i negatywów

Wreszcie czas, by omówić bardzo interesującą, a zarazem efektowną część spuścizny, jaką stanowi zbiór zdjęć, a także w dużej części negatywów tychże zdjęć. Zachowało się prawie 500 negatywów – błon i klisz szklanych różnych formatów. Zbiór pozytywów to zarówno ich odbitki jak i fotografie bez negatywów, pochodzące z różnych źródeł, umieszczone w 9 albumach oraz luźne. Bardzo cenne są zwłaszcza dwa albumy rodzinne zawierające liczne fotografie z 2. połowy XIX w. i z początku XX w. Ponadto zwracają uwagę – kolekcja fotografii Juliusza Kłosa, profesora architektury Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie i zabytkoznawcy (autora m.in. przewodnika po Wilnie) wraz z 12 oryginalnymi jego kliszami formatu 9 × 12 cm oraz fotografie portretowe autorstwa słynnych wileńskich fotografików E. i B. Zdanowskich.

Zauważyć należy, że nie ma w spuściznie negatywów fotografii z badań terenowych M. Znamierowskiej-Prüfferowej prowadzonych przed wojną. Prawdopodobnie pozostały one w Wilnie i może są tam do dziś. Wśród zdjęć z okresu międzywojennego, głównie prywatnych, ale też i zawodowych, wyróżnia się spora grupa fotografii osób z wileńskiego środowiska uniwersyteckiego (Michał Reicher, Tadeusz Kotarbiński, Konrad Górski, Cezaria Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa, Kazimierz Moszyński, Stanisław Lorentz, Jerzy Remer i in.) oraz z kręgu zakopiańskiego związanego z Harendą (Maria Kasprovczowa, Henryk Worcell, Juliusz Zborowski i in.).

Pełne opracowanie całej spuścizny, choć wydaje się bardzo pożyteczne, niestety potrzebuje jeszcze wiele czasu.